

**“XIX ASR IKKINCHI YARMI XX ASRDA O‘ZBEKISTONDA
ME’MORCHILIK, TASVIRIY SAN’AT, MINIATURA VA AMALIY
SAN’AT: ETNOGRAFIK VA ETNOLOGIK TAHLILI”**

TOSHKENT DAVLAT SHARQHUNOSLIK UNIVERSITETI

Umarov Hayitmurod O‘tkir o‘g‘li

“Antropologiya va etnologiya” yo‘nalishi 3-bosqich talabasi

Annotatsiya: *Ushbu maqola XIX asr ikkinchi yarmi va XX asrda O‘zbekiston san’atining murakkab va o‘zgarishlarga boy evolyutsiyasini etnografik-etnologik nuqtai nazardan tahlil qilishga bag‘ishlangan. Tadqiqotda me’morchilikdagi mahalla, hovli qurilishi an’analari, ganch o‘ymakorligi, koshin qoplamasi, panjara kabi elementlarning ijtimoiy-madaniy funksiyasi; tasviriy san’at va miniaturadagi Behzod maktabi an’analari, kitobat san’atining jamiyatdagi o‘rni, amaliy san’atdagi kulolchilik, zardo‘zlik (suzana, palak), yog‘och o‘ymakorligi (kashmak, kundal), misgarlik (kandakorlik) kabi hunarlarning turmush tarzi, marosimlar va milliy identitetdagi roli o‘rganilgan. Maqolada san’atning ustoz-shogird an’anasi orqali uzatilishi, industrializatsiya va ommaviy madaniyatning hunarmandchilikka ta’siri hamda mustaqillik davrida milliy o‘zlikni anglash va madaniy qadriyatlar renesansi jarayonlari yoritilgan. Tadqiqot O‘zbekiston san’atining ijtimoiy-madaniy kontekst bilan o‘zaro bog‘liqligini, uning stilistik chidamliligi va etnokulturologik moslashuvchanligini ko‘rsatadi.*

Kalit so‘zlar: *O‘zbekiston san’ati, etnografiya, etnologiya, me’morchilik, tasviriy san’at, miniatura, amaliy san’at, mahalla, hovli, ganch o‘ymakorligi, koshin, panjara, Behzod maktabi, sotsialistik realizm, folklorizatsiya, kulolchilik, zardo‘zlik, suzana, yog‘och o‘ymakorligi, kandakorlik, usta-shogird, milliy o‘zlik, qadriyatlar renesansi.*

KIRISH

O'zbekiston hududi qadimdan Sharq sivilizatsiyasining markazlaridan biri bo'lib kelgan. Bu zamin jahon san'atshunosligiga bebaho me'moriy yodgorliklar, betakror tasviriy san'at namunalari, nozik miniatura asarlari va rang-barang amaliy san'at buyumlarini tuhfa etgan. Biroq, XIX asrning ikkinchi yarmidan boshlab XX asr oxirigacha bo'lgan davr O'zbekiston san'ati rivojlanishida tub o'zgarishlar, sinovlar va yangilanishlar davri bo'ldi. Bu davr dastlab Rossiya imperiyasining mustamlakachilik siyosati, keyinchalik esa Sovet Ittifoqining qattiq ideologik nazorati va nihoyat, mamlakatning mustaqillikka erishishi bilan xarakterlanadi. Ushbu davrda san'atning barcha sohalarida, jumladan, me'morchilik, tasviriy san'at, miniatura va amaliy san'atda sezilarli o'zgarishlar kuzatildi, mahalliy an'analar va tashqi ta'sirlarning o'ziga xos sintezi shakllandi.

O'zbekiston san'atining mazkur tarixiy davrlarini o'rganish nafaqat san'atshunoslik nuqtai nazaridan, balki etnografik-etnologik jihatdan ham katta ahamiyatga ega. San'at asarlari shunchaki estetik ob'ektlar bo'lmay, balki xalqning turmush tarzi, urf-odatlar, e'tiqodlari, ijtimoiy tuzilmalari va milliy o'zlikni anglash jarayonlarining bevosita aksidir. Tadqiqotning dolzarbligi shundaki, bu davrda shakllangan me'moriy obidalar, tasviriy san'at asarlari va amaliy san'at namunalari bugungi kunda ham mamlakatning madaniy landshaftining ajralmas qismi bo'lib xizmat qiladi. Ularni ilmiy asosda tahlil qilish, san'atning ijtimoiy-siyosiy va madaniy-etnik kontekst bilan o'zaro bog'liqligini ochib berishga yordam beradi.

Mazkur maqolaning asosiy maqsadi XIX asr ikkinchi yarmidan XX asr oxirigacha bo'lgan davrda O'zbekistonda me'morchilik, tasviriy san'at, miniatura va amaliy san'atning rivojlanish tendensiyalarini etnografik-etnologik nuqtai nazardan kompleks va sistematik tahlil qilish, ulardagi uzviylik va o'zgarishlarni, tashqi ta'sirlar va mahalliy an'analar sintezini o'rganishdan iborat. Tadqiqot obyekti sifatida ko'rsatilgan san'at turlarining har bir tarixiy davrdagi xususiyatlari, mavzusi, shakllari va ijodiy yo'nalishlari olingan. Ishda tarixiy-qiyosiy tahlil, tizimli yondashuv hamda san'atshunoslikning stilistik, ikonografik va sotsiologik tahlil usullari qo'llanilgan. Maqola uch asosiy tarixiy davrni qamrab olgan holda tuzilgan:

Rossiya imperiyasi ta'siri ostidagi davr, Sovet davri va mustaqillik yillari. Bu tahlil milliy san'atimizning naqadar mustahkam ildizlarga ega ekanligini va qanday qilib o'ziga xosligini saqlab qolgan holda zamonaviy dunyo tendensiyalari bilan uyg'unlasha olganini tushunishga xizmat qiladi.

XIX ASR IKKINCHI YARMIDA O'ZBEKISTON SAN'ATI: AN'ANA VA ETNO-MADANIY BARQARORLIK

XIX asrning ikkinchi yarmi Markaziy Osiyo xonliklari – Buxoro amirligi, Xiva xonligi va Qo'qon xonligining Rossiya imperiyasi tarkibiga kirishi bilan xarakterlanadi. Bu davrga qadar mahalliy san'at asosan islom madaniyati va Temuriylar davridan qolgan boy an'analarga asoslangan holda rivojlangan edi. Rossiya ta'siri bilan san'atga asta-sekin yangi g'oyalar va shakllar kirib kela boshladi, biroq an'analar hali ham ustun edi, chunki ular xalqning etno-madaniy identitetini ifodalovchi asosiy vosita edi.

Memorchlik. Bu davr me'morchiligida ikki asosiy tendensiya kuzatildi:

An'anaviy me'morchilikning davomiyligi va ijtimoiy funksiyalari: Qadimiy shaharlarda madrasalar, masjidlar, saroylar va karvonsaroylar qurilishi davom etdi. Bu inshootlar nafaqat diniy yoki ma'muriy funksiyani bajargan, balki mahalla tizimi, hovli qurilishi an'analarda mahalliy aholining yashash tarzi, ijtimoiy munosabatlari va dunyoqarashini aks ettirgan. Loy terish, ganch o'ymakorligi (o'yma ganch, chizma ganch), koshin qoplamasi (haftrang, kashin, parchin), muqarnas, panjara kabi an'anaviy texnikalar va ornamental motivlar keng qo'llanildi. Masalan, Buxorodagi Chor Minor madrasasi nafaqat diniy markaz, balki mahalla jamiyatining me'moriy ramzi bo'lgan. Xiva me'morchiligida esa g'isht terishning murakkab usullari va o'yma yog'och ustunlarning nafisligi o'ziga xos etnik xususiyatlarni aks ettirgan. Ular mahalliy ustalar tomonidan avloddan avlodga o'tib kelgan maxsus qurilish metodlari asosida bunyod etilgan.

Yangi me'moriy uslublarning kirib kelishi va urbanistik o'zgarishlar: Rossiya imperiyasi tomonidan bosib olingan Toshkent, Samarqand va Farg'ona kabi shaharlarda rus eklektika uslubida yangi tipdagi ma'muriy binolar, harbiy

garnizonlar va savdo markazlari paydo bo'ldi. Bu binolar mahalliy an'anaviy me'morchilikdan farqli o'laroq, to'g'ri geometrik shakllar, sodda fasad yechimlari va yangi qurilish materiallari (masalan, pishiq g'isht) bilan ajralib turardi. Ular shaharlarning urbanistik rivojlanishiga yangilik olib kirdi va mahalliy aholining madaniy hayotiga, yangi tipdagi jamoat joylarining shakllanishiga ta'sir ko'rsatdi, bu esa madaniy sintezning dastlabki ko'rinishlari edi. Eski shaharlarda esa bozorlar, karvonsaroylar kabi jamoat joylari faoliyat yuritgan.

Tasviriy san'at va miniature

Tasviriy san'at hali ham asosan kitobat san'ati – miniatura va bezak san'ati shaklida mavjud edi. Biroq, bu davrda miniatura san'ati Temuriylar davridagi shon-shuhratidan asta-sekin uzoqlashdi. Stilistik turg'unlik va mavzular doirasining torayishi kuzatildi; buyurtmalar kamaydi, yangi maktablar shakllanmadi. Mavzular doirasi asosan klassik adabiy syujetlar, diniy motivlar va sharq she'riyatining qahramonlik dostonlari tasvirlari bilan chegaralanib qoldi. Bu esa xalqning diniy, adabiy va mifologik e'tiqodini aks ettirardi. Buxoro va Xivadagi ustalar tomonidan tayyorlangan qo'lyozmalarda xattotlik (nasta'liq, nasx yozuvlari), tazhib (zarnigorlik) va muqovachilik san'atlari an'anaviy tarzda davom etsa-da, ularning ijodiy innovatsiyalari sustlashdi. Rus madaniyatining ta'siri bilan G'arb uslubidagi portret san'ati va manzara janrlari ilk bor paydo bo'la boshladi. Bu esa o'z navbatida xalqning tasviriy san'atga munosabatida yangi qirralarni ochdi. Fotosuratning kirib kelishi an'anaviy tasviriy san'atga raqobatni kuchaytirdi va ijodiy paradigmalarga ta'sir o'tkazdi, xususan, ba'zi ustalar an'anaviy texnikalarni fotografik aniqlik bilan birlashtirishga harakat qildilar.

Amaliy san'at

Amaliy san'at bu davrda o'zining eng yuksak rivojlanish davrlaridan birini boshidan kechirdi. Hunarmandchilikning turli sohalari – kulolchilik (Rishtonning iskorali sirli sopollarining o'ziga xos ranglar gammasi, G'ijduvonning rangli sirlash texnikasi), zardo'zlik (Buxoro zardo'zlik maktabining gulduzi va palakduzi uslublari, suzana, iroqi, palak kabi kashtachilik namunalari), yog'och o'ymakorligi

(Xiva yog‘och o‘ymakorligining kashmak va kundal namunalari), zargarlik (turli taqinchoqlar, bilaguzuklar, uzuklar, bosh kiyimlari bezaklari), mato to‘qish (atlas, adras, shoyi matolarining qo‘lda to‘qish texnologiyalari va tabiiy bo‘yoqlardan foydalanish) va gilamdo‘zlik o‘ziga xos uslublari va yuqori mahorati bilan ajralib turardi. Har bir buyum nafaqat estetik qimmatga ega bo‘lgan, balki xalqning kundalik turmushida, marosimlarda (masalan, kelin salomi, beshik to‘yi, sunnat to‘yi, nikoh marosimlari) va ijtimoiy hayotda muhim funksional va ramziy rol o‘ynagan. Rus imperiyasining bozorlariga chiqish mahalliy hunarmandchilik mahsulotlariga bo‘lgan talabni oshirdi va ularning rivojlanishiga ijobiy ta‘sir ko‘rsatdi. Ustoz-shogird an‘anasi hunarmandchilik bilimlarini avloddan avlodga uzatuvchi asosiy mexanizm bo‘lgan va bu mahalliy etnik guruhlarining identitetini saqlab qolishda muhim edi.

XX ASR (SOVET DAVRI) O‘ZBEKISTON SAN’ATI: IDEOLOGIYA VA ETNO-MADANIY TRANSFORMATSIYA

XX asr O‘zbekiston san’ati uchun eng katta o‘zgarishlar va sinovlar davri bo‘ldi. Sovet hokimiyatining o‘rnatilishi bilan san’atga yangi ideologik talablar qo‘yildi va uning rivojlanishi to‘liq davlat nazorati ostiga olindi. “Milliy shaklda, sotsialistik mazmunda” tamoyili barcha san’at turlarining asosiy qoidasiga aylandi. Bu jarayon madaniy transformatsiyaga, ayrim hollarda esa etnik o‘zlikni o‘zgartirishga olib keldi.

Me’morchilik. Sovet davri O‘zbekiston me’morchiligida urbanistik paradigmaning o‘zgarishi bilan izohlanadi:

Yigirma-o‘ttizinchi yillar: Dastlabki Sovet me’morchiligi va konstruktivizm. Bu davrda ishchi posyolkalari, sanoat korxonalari va jamoat binolarini qurishga e’tibor qaratildi. Konstruktivizm uslubining funksional-ratsionallik tamoyillari ommalashib, binolarning funksionalligi va soddaligi ustuvor bo‘ldi. Bu yangi uslublar mahalliy turar joy madaniyatini o‘zgartirishga, mahallaning ijtimoiy funksiyalarini kamaytirishga, jamoaviy hayot tarzini o‘zgartirishga qaratilgan edi. Fasatlarda industrial estetikaga e’tibor berildi.

Qirq-elliginchi yillar: Stalinistik ampire va monumentalizm. Ikkinchi jahon urushidan keyin me'morchilikda stalinistik ampire (Stalinistik klassitsizm) va monumentalizm g'oyalari ustunlik qildi. Markaziy maydonlar, teatrlar, hukumat binolari ulug'vor va ramziy ruhda qurildi. "Milliy shakl, sotsialistik mazmun" tamoyili ayniqsa shu davrda o'zini namoyon etdi – binolarning umumiy tuzilishi klassik bo'lsa-da, fasadlar va interyerlarda milliy bezak va naqshlardan faol foydalanildi, bu esa folklorizatsiyaning bir ko'rinishi edi.

Oltmish-saksoninchi yillar: Modernizm va Toshkent zilzilasi ta'siri. 1966-yilgi Toshkent zilzilasi shaharni qayta tiklashga ulkan turtki berdi va me'morchilikda global modernizm tendensiyalarining kuchayishiga olib keldi. Bu davrda funksionalizm va ratsionallik g'oyalari ustuvor bo'ldi. Beton, shisha va metall kabi zamonaviy qurilish materiallari keng qo'llanildi. Katta massiv binolar, tipovoy loyihalar asosida turar joy massivlari qurildi. Bu esa mikrorayonlar shakllanishi bilan mahalliy aholining an'anaviy jamoaviy yashash tarzini o'zgartirib, individualizatsiyaga olib keldi. Binolarning interyerlarida mozaika va panel san'atlari orqali milliy elementlarni saqlab qolishga urinishlar bo'ldi.

Tasviriy san'at. Tasviriy san'atda sotsialistik realizm yagona va hukmron yo'nalishga aylandi. Rassomlar oldiga Sovet g'oyalarini, kommunistik idealni, mehnat qahramonligini va "baxtli Sovet hayoti"ni targ'ib qilish vazifasi qo'yildi.

Asosiy mavzular va ideologiya: Kolxoz hayoti, sanoatning rivojlanishi, urush qahramonligi, yetakchilar portretlari, "Xalqlar do'stligi" mavzusi asosiy o'rinni egalladi. Bu mavzular mahalliy aholining ijtimoiy ongini shakllantirishga qaratilgan edi. Janrli kompozitsiyalarda zamonaviy "qahramonlar" obrazlari yaratildi.

Keng tarqalgan janrlar: Portret, manzara, mavzuli kompozitsiya janrlari keng rivojlandi. Rassomlar mahalliy xalq hayoti, tabiati va tarixini sotsialistik ideologiya prizmasidan turib aks ettirdilar, bunda ularning kompozitsion yechimlari va ranglar palitrasi belgilangan me'yorlarga mos bo'lishi shart edi. An'anaviy diniy va mifologik syujetlar butunlay taqiqlangan edi.

Ta'lim va rassom kadrlar: Rus realistik maktabi asosida rassom kadrlar tayyorlandi, bu esa an'anaviy tasviriy san'at yo'nalishlaridan keskin farq qilar edi. Bu professional san'at ta'limining joriy etilishi edi, ammo u mahalliy estetik qadriyatlardan ma'lum darajada uzoqlashishga olib keldi.

Miniatura san'ati. Miniatura san'ati Sovet davrida "feodalizm qoldig'i" va "din ta'siri" ostidagi san'at turi sifatida qoralandi va de-fakto taqiqlandi. Madrasalar yopilishi, diniy kitoblarning yo'q qilinishi bilan birga kitobat san'ati ham o'z o'rnini yo'qotdi. Miniatura ustalarining ko'pchiligi o'z hunarlarini yashirin saqlashga yoki boshqa sohalarda ishlashga majbur bo'ldilar, bu esa madaniy uzviylikning buzilishiga va qadimiy intellektual va estetik merosning yo'qolib ketish xavfiga olib keldi. Faqatgina XX asrning ikkinchi yarmida, milliy madaniyatga bo'lgan munosabat yumshagach, miniatura san'atini qayta tiklashga urinishlar boshlandi, ammo bu jarayon juda sekin kechdi va asosan kitob bezashida kamroq ideologik shakllarda namoyon bo'ldi. Bu urinishlar Behzod maktabi an'alarini o'rganishga qaratilgan bo'lsa-da, katta miqyosda rivojlana olmadi.

Amaliy san'at. Amaliy san'at sohasida ham tub o'zgarishlar yuz berdi. Hunarmandchilik sexlari va yakka tartibdagi ustalar faoliyati cheklandi, ularning o'rniga davlatga qarashli artellar, fabrikalar va kombinatlar tashkil etildi. Bu esa industrializatsiya va ommaviy ishlab chiqarishga o'tishga olib keldi.

An'analarni saqlash va standartlashtirish: Davlat hunarmandchilikni qo'llab-quvvatladi, ammo uni standartlashtirishga va Sovet estetikasi talablariga moslashtirishga urindi. Kulolchilik, zardo'zlik, kashtachilik, yog'och o'ymakorligi, misgarlik (kandakorlik) kabi turlar saqlanib qoldi, biroq ular ko'pincha ideologik mazmun bilan boyitildi (masalan, zardo'zlikda Sovet gerblari, kommunistik ramzlar tasvirlari). Bu folklorizatsiya va g'oyaviy moslashtirish jarayoni edi, bunda an'anaviy naqsh elementlari ham "zamonaviylashtirildi".

Etnografik kolleksiyalar va muzeylashtirish: Paradoksal ravishda, bu davrda etnografik ekspeditsiyalar o'tkazilib, mahalliy hunarmandchilik namunalari to'plandi va muzeylashtirildi. Bu esa an'analarning yo'qolib ketishining oldini

olishga qisman yordam berdi, lekin ularning tirik ijodiy jarayonini o'zgartirdi va ularni muzey eksponatlariga aylantirib, amaliyotdan uzoqlashtirdi.

MUSTAQILLIK YILLARIDA SAN'AT: MILLIY O'ZLIKNI ANGLASH VA ETNO-MADANIY RENESANS

1991-yilda O'zbekistonning mustaqillikka erishishi mamlakat san'ati rivojlanishida yangi davrni ochib berdi. Bu davr milliy o'zlikni anglash, unutilgan madaniy qadriyatlarni tiklash va jahon madaniyati bilan integratsiyalashuv jarayonlari bilan xarakterlanadi. Bu davrni madaniy renesans davri deb atash mumkin.

Me'morchilik. Mustaqillik yillarida O'zbekiston me'morchiligida milliy me'moriy an'analarni qayta tiklash va ularni zamonaviy global tendensiyalar bilan uyg'unlashtirish asosiy yo'nalishga aylandi:

Milliy ruhning tiklanishi: Neo-klassik yechimlar bilan birga, minoralar, gumbazlar, peshtoqlar, ayvonlar kabi an'anaviy me'moriy elementlardan faol foydalanish kuzatildi. Buyuk tarixiy shaxslar (Amir Temur, Alisher Navoiy, Bobur) nomidagi maydonlar, majmualar va yodgorliklar barpo etildi. Bu inshootlar yangi milliy davlatning identitetini mustahkamlashga, xalqning qadimiy qadriyatlarga hurmatini aks ettirishga xizmat qildi. Majmua tarkibida an'anaviy hovlilar va bog'lar yaratildi.

Yirik zamonaviy loyihalar: Toshkentda Oqsaroy, Xalqaro anjumanlar saroyi, "Humo Arena", Islom sivilizatsiyasi markazi kabi ulkan va zamonaviy inshootlar qurildi. Ushbu binolar o'zida ham G'arbiy Yevropa me'morchiligining zamonaviy yechimlarini, ham Sharqning naqshinkor bezaklarini mujassam etdi. Shaharlarning urbanistik qayta rejalashtirilishi va ma'naviy-ma'rifiy markazlarning barpo etilishi diqqatga sazovordir.

Islom me'morchiligi: Islom dinining qayta jonlanishi bilan masjidlar, madrasalar qurilishi va ta'mirlanishiga katta e'tibor berildi. Bu binolar avlodlar osha yetib kelgan me'moriy uslublar va bezaklardan foydalangan holda qurildi, bu esa diniy-madaniy merosga hurmatni aks ettirdi.

Tasviriy san'at. Tasviriy san'atda ideologik cheklovlarning olib tashlanishi ijodkorlarga keng erkinlik berdi. Rassomlar turli mavzularga murojaat qila boshladilar:

Mavzular xilma-xilligi va identitet izlovi: Milliy qahramonlar, tarixdagi muhim voqealar, xalq urf-odatlar, zamonaviy hayotning turli jihatlari, shuningdek, shaxsiy kechinmalar va falsafiy g'oyalar rassomlar ijodining asosini tashkil etdi. Bu yangi mavzular milliy o'zlikni qayta qurishga xizmat qildi. Ramziy va allegorik obrazlar keng qo'llanila boshlandi.

Uslublar rang-barangligi va plyuralizm: Sotsialistik realizmning monopoliyasi tugab, post-sovet davri san'atida plyuralistik uslubiy yechimlar paydo bo'ldi. Impressionizm, abstraksionizm, syurrealizm va boshqa zamonaviy G'arbiy san'at oqimlari ta'siri sezila boshladi. Sharq va G'arb uslublarining sinteziga erishildi.

Yangi avlod va global integratsiya: Mamlakatda ko'plab xususiy galereyalar, san'at markazlari ochildi. O'zbekiston rassomlari xalqaro ko'rgazmalarda faol ishtirok etib, jahon san'at sahnasiga chiqish imkoniga ega bo'ldilar, bu esa madaniyatlararo dialogni kuchaytirdi.

Miniatura san'atining qayta tiklanishi. Mustaqillik yillarida miniatura san'ati milliy madaniy merosning ajralmas qismi sifatida qayta kashf etildi va uning qayta tiklanishiga (restauratsiya) katta e'tibor berildi.

Davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash va ta'lim: Miniatura maktablari va ustaxonalari ochildi, yosh ustalar an'anaviy texnikalar va uslublarni o'rganish imkoniyatiga ega bo'ldilar. Kamoliddin Behzod nomidagi Milliy rassomlik va dizayn instituti kabi muassasalarda miniatura bo'limlari tashkil etildi, ular Behzod maktabi an'alarini o'rganish va davom ettirishga qaratildi. An'anaviy Hirot, Samarqand va Buxoro miniatura maktablarining uslublari chuqur o'rganildi va qayta tiklandi. Mavzular doirasi kengayib, nafaqat klassik adabiyot, balki tarixiy voqealar, mustaqillik g'oyalari va zamonaviy hayot lavhalari ham aks ettirila boshlandi.

Xattotlik va tazhib (zarnigorlik) kabi bog'liq san'atlar ham qayta jonlandi. Qo'lyozma bezash, illyustratsiya kabi an'anaviy yo'nalishlar tiklandi.

O'zbek miniatura san'ati xalqaro ko'rgazmalarda namoyish etilib, jahon jamoatchiligi e'tirofiga sazovor bo'lmoqda, bu esa immaterial madaniy merosni targ'ib qilishning muhim elementi hisoblanadi.

Amaliy san'at. Amaliy san'at mustaqillik davrida o'zining "oltin davri"ni boshidan kechirdi. Davlat hunarmandchilikni rivojlantirishga katta e'tibor berdi, "Hunarmand" uyushmasi tashkil etildi va uning a'zolariga bir qator imtiyozlar berildi, bu esa hunarmandchilik infratuzilmasining rivojlanishiga olib keldi.

An'analarning qayta tiklanishi va iqtisodiy ahamiyati: Kulolchilik (o'ymakorlik, sirli bezaklar, shakl berish texnikalari), zardo'zlik (qo'lda kashta tikish, gilamdo'zlik naqshlari, mato xususiyatlari), kashtachilik (so'zana, iroqi, palak), yog'och o'ymakorligi (kashmak, kundal texnikasi, ustunlar o'ymakorligi), misgarlik (kandakorlik texnikasi), zargarlik (kumush va oltin ishlari, qimmatbaho toshlar bilan bezash) kabi an'anaviy hunarmandchilik maktablari qayta tiklandi. Eski texnikalar, ornamental motivlar va uslublar chuqur o'rganilib, amaliyotga tatbiq etildi. Bu hunarmandchilik turlari nafaqat madaniy, balki iqtisodiy jihatdan ham aholi turmushida muhim o'rin egallay boshladi.

Turizm va eksport: Turizmning rivojlanishi mahalliy hunarmandchilik mahsulotlariga bo'lgan talabni keskin oshirdi. Hunarmandchilik mahsulotlari mamlakatning muhim eksport tovarlaridan biriga aylandi va milliy brendlar shakllana boshladi. Bu jarayonlar usta-shogird an'anasini qayta jonlantirib, mahalliy etnik guruhlarining madaniy merosini saqlashga xizmat qildi. An'anaviy texnika va materiallardan foydalangan holda zamonaviy dizayndagi buyumlar yaratish tendensiyasi ham kuzatildi, bu esa amaliy san'at mahsulotlarining zamonaviy bozor talablariga moslashishiga yordam berdi va hunarmandchilikning yangi avlodi uchun imkoniyatlar ochdi.

XULOSA

XIX asr ikkinchi yarmi va XX asr O'zbekiston san'ati uchun g'oyat murakkab va ayni paytda o'zgarishlarga boy davr bo'ldi. Bu davrda san'at turlari, ya'ni me'morchilik, tasviriy san'at, miniatura va amaliy san'at katta sinovlardan o'tib, tashqi ta'sirlar, ideologik cheklovlar va modernizatsiya jarayonlari ostida shakllandi. Ularning har biri xalqning ijtimoiy-madaniy hayotini, turmush tarzini va milliy o'zlikni anglash jarayonlarini bevosita aks ettirdi.

XIX asrning ikkinchi yarmida an'anaviy mahalliy san'at o'zining mustahkam ildizlari tufayli saqlanib qoldi, biroq rus madaniyatining dastlabki ta'siri yangi me'moriy shakllar va tasviriy san'at janrlarining kirib kelishiga zamin yaratdi. Bu davrda mahalla me'morchiligi va ustoz-shogird an'anasi san'atning etno-madaniy barqarorligini ta'minlovchi asosiy omillar bo'lgan. Sovet davri san'atga mafkuraviy bosim o'tkazdi, sotsialistik realizmning normativ estetikasini o'rnatdi va ba'zi an'anaviy turlarni (masalan, miniatura) deyarli yo'q qilib yubordi. Biroq, bu davrda ham me'morchilikda konstruktivizm, stalinistik ampire va sovet modernizmi uslublarida monumental loyihalar amalga oshirildi, tasviriy san'atda yorqin ijodkorlar yetishib chiqdi, amaliy san'atda esa davlat ko'magida industrializatsiya va ommaviy ishlab chiqarish yo'lga qo'yildi. Bu jarayonlar, bir tomondan, O'zbekiston san'atini zamonaviy dunyo tendensiyalariga yaqinlashtirgan bo'lsa, ikkinchi tomondan, uning milliy o'ziga xosligini ma'lum darajada buzdi va madaniy uzviylikka putur yetkazdi.

Mustaqillik yillari esa milliy o'zlikni anglash, unutilgan madaniy qadriyatlarni tiklash va san'atni mafkuraviy zanjirlardan ozod qilish davri bo'ldi. Me'morchilikda neo-klassik yechimlar va milliy an'analar zamonaviy uslublar bilan uyg'unlashdi, tasviriy san'atda ijodiy erkinlik kengaydi, miniatura va amaliy san'at esa davlat tomonidan qo'llab-quvvatlanib, qayta tiklandi va gullab-yashnadi. Bugungi kunda O'zbekiston san'ati o'zining qadimiy an'alarini saqlagan holda, jahon madaniyatining bir qismi sifatida rivojlanmoqda. Bu davrlarning etnografik-etnologik tahlili milliy san'atimizning naqadar stilistik chidamliligi, etnokulturologik moslashuvchanligi va boy ijodiy salohiyatga ega ekanligini ko'rsatadi. Kelajakda

ham bu sohada tadqiqotlarni davom ettirish, xususan, turli san'at turlari o'rtasidagi o'zaro ta'sirni chuqurroq o'rganish va ularning global san'at kontekstidagi o'rini aniqlash dolzarb vazifa bo'lib qoladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Azimov I., Aliyeva M., Xakimjonov A. (2007). "O'zbekiston san'ati tarixi (I-XX asrlar)". Toshkent: "Fan" nashriyoti.
2. Hakimov A. (2004). "O'zbekiston tasviriy san'ati". Toshkent: "Sharq" nashriyoti.
3. Pugachenkova G.A. (1982). "Ocherki istorii iskusstva Sredney Azii". Moskva: "Iskusstvo".
4. Usmonov U. (2018). "O'zbek miniatura san'ati: tarix va zamonaviylik". Toshkent: "Meros" nashriyoti.